

УДК 94(477)

Андрій Кліш

**ЗАСНУВАННЯ КАТОЛИЦЬКОГО РУСЬКО-НАРОДНОГО СОЮЗУ
В «СПОМИНАХ З МОГО ЖИТТЯ» ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО**

Проаналізовано неопубліковані спогади О. Барвінського щодо заснування Католицького русько-народного союзу у 1896 р. Досліджено ідейні засади та основні напрямки діяльності партії на тлі суспільно-політичної ситуації в Галичині кінця XIX ст.

Ключові слова: О. Барвінський, Католицький русько-народний союз, мемуари, Галичина, суспільно-політична думка.

Особливістю сучасної історичної науки є вивчення суспільно-політичної спадщини нашого народу на різних етапах його розвитку. Це зумовлює підвищення уваги до джерел особового походження, зокрема мемуарів, які є не лише джерелом фактичної інформації, а й важливим чинником суспільно-політичної думки епохи. Усі організаційні утворення християнсько-суспільного напрямку залишилися партіями однієї особи – О. Барвінського. Тому його мемуарна спадщина особливо важлива для вивчення діяльності Католицького русько-народного союзу (далі – КРНС).

Метою публікації є введення до наукового обігу неопублікованої мемуарної спадщини О. Барвінського щодо заснування та початків діяльності КРНС.

Завданням дослідження є характеристика змісту неопублікованої шостої частини «Споминів з мого життя» та висвітлення ролі О. Барвінського у заснуванні КРНС.

Частину «Споминів з мого життя» опубліковано. У 1912–1913 рр. вийшли друком перші дві частини спогадів О. Барвінського [1–2]. У 2004 р. «Спомини з мого життя» були перевидані зі вступним словом Л. Винара та І. Гирича [3]. У 2010 р. Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України опубліковано третю і четверту частини мемуарів [4].

Значний внесок у підготовці до друку неопублікованої частини «Споминів з мого життя» О. Барвінського зробив І. Чорновол. Окремі розділи мемуарів були надруковані за його сприяння [5–8]. С. Романюк проаналізувала рукописну спадщину О. Барвінського у зачаткуванні видання часопису «Руслан» [9].

Джерельною базою для написання цієї статті послужили неопубліковані частини «Споминів з мого життя» О. Барвінського, які зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Важливу інформацію щодо заснування КРНС подано у шостій частині «Споминів...», яка охоплює кінець 1896 – початок 1897 рр. [10–11]. Власне у цьому полягає новизна цієї публікації. Спогади О. Барвінський писав упродовж 1915–1926 рр., а доведені вони до 1908 р.

В. Липинський високо оцінив важливість інформації, яка міститься в мемуарах О. Барвінського. Зокрема, у листі до очільника християнських суспільників від 4 січня 1924 р. він зазначав: «З правдивою насолодою перечитую знов Ваші «Спомини», знаходячи в них той ідеалізм і ту справжню національну культуру, яких так бракує нашій сучасній «наддніпрянській» інтелігенції. Коли-б ці прикмети були у нашої інтелігенції, як же інакше пішли-б події останніх часів! Наші державотворчі – переважно помосковлені або спольщені верстви – мали-б від кого для своєї української праці політичної цей ідеалізм національний і культуру національну перейняти. А так, знаходили вони тільки «патріотичну» опозицію супроти себе з боку людей, позбавлених ідеалізму до національної культури, а спекулюючих виключно на різних, найгіршого сорту, матеріялістичних, партійних теоріях. Це одна з головних причин упадку Гетьманства, а з ним і нашої Держави» [11, с. 178].

Натомість досить критично поставився до «Споминів...» М. Євшан, який у своїй публікації «З історії галицького колтунства» негативно оцінив і мемуари і постать мемуариста [13, с. 460–466].

На думку І. Чорновола, єдиною працею, що може конкурувати з мемуарами О. Барвінського, є «Історія політичної думки галицьких українців» К. Левицького. Проте неопублікована частина «Споминів з мого життя» значно змістовніша та колоритніша [14, с. 33].

Український суспільно-християнський рух в Галичині опирався на позитивні результати так званої «нової ери» 1890 р. та на ідею «органічної праці» – поступового політичного, культурного й освітнього розвитку суспільства. Організаційними втіленнями руху були КРНС, товариство «Руська громада» та Християнсько-суспільний союз.

14 жовтня 1896 р. у Львові засновано КРНС. Першим головою КРНС обрано о. І. Чапельського, каноніка собору св. Юра, очільника Руського педагогічного товариства. Союз

народовців з москвофілами трактувався КРНС як нове піднесення національно-культурного руху, для об'єднання за свої виборчі права й розвиток на «народних основах» [10, арк. 525].

Однією з причин заснування КРНС, на думку українського літературознавця, філолога, письменника, перекладача, педагога, одного із засновників КРНС В. Коцовського, було, те, що жодна з існуючих партій не провадили роботи щодо вирішення нагальних проблем українців: «Від 1890-го р. минуло 6 літ, а за весь той час для позитивної політичної діяльності не зроблено у нас нічого. Ніхто навіть не веде якої небуть евіденції наших, хоч би найважливіших справ, вони залягають або – полишені на чужу ласку, бо до сего сили одиниць за слабій й діяльність їх поневолі обмежує ся тісним кругом. Крім того має діяльність одиниць і сю недогоду, що противникам дає нагоду мішати сі одиниці з самою народною справою. А преці-ж основа діяльності сих одиниць лишає ся правдива і непохитна навіть тоді, коли-б сі одиниці при одній чи другій нагоді справді в чім пхибили. Замість стояти на сій основі і використати єї – настав у нас час повного розладу й непорозуміння: у нас приходять до опозиційного єднання з людьми антинародними, зовсім без огляду на то, кому то таке єднанняє одинокую користь принести може і мусить? Чей же не народова, а ствердити се є обовязком так само, як глядати почину до позитивної діяльності на народній основі» [10, арк. 540].

Слід зазначити, що прихильники О. Барвінського, напередодні заснування нового політичного угруповання декілька разів намагалися порозумітися з так званими «опозиційними» народовцями для «можливої спільної роботи для народу» [10, арк. 527]. Проте консенсусу знайти не вдалося.

Аналізуючи взаємини в українському політикумі Галичини у другій половині 1896 р. О. Барвінський зазначав, що опозиційні народовці, уклавши союз москвофілами, порушили основну умову угоди 1890 р.: «Признаванне самостійности своєї народности і свого язика й особлива дбалість о свій язик і свою народність». Радикальна партія виступила окремо та не хотіла об'єднуватися з іншими українськими політичними угрупованнями, а народовці які притримувалися угоди 1890 р. утворили КРНС [10, арк. 567].

Як показав час він був абсолютно правий: «Я не злякався і тероризму та остракізму, не покинув народного прапора і події перед сьвітовою війною і підчас та після неї стали доказом, що москвофільство, з котрим опозиція робила консолідацію, було і є найбільшим ворогом укр. народу, та єго самостійного розвитку і поступу» [10, арк. 547].

Засадничі принципи та завдання новоутвореної партії можна прослідкувати із виступу її очільника О. Барвінського: «А коли інші народи славянські давно вже полагодили національне питанє, довели маси народні до повної національної сьвідомости і забирають ся тепер до рішення у себе великих проблем суспільних; ми ще доси не можемо вийти з сеї національної блуканини, не вспіли ще осьвідомити народних мас, щоб не давали збивати ся з простого шляху народного, щоби дорожили своєю рідною мовою і народністю, щоби щиро і вірно стояли при руско-кат. Церкві і не давали послуху всякими баламутствами і підшептами. В нашій хаті, хоч вже 60 літ минає від почину нашого відродження національного, немає ще ладу, нема певних і непохитних підвалин і се причина того національного рокладу і розсторю в нашій суспільности, тої блуканини, того хаосу, се причини слабого поступу і розвою національного. А тимчасом заглядають до нашої хати зовсім нові справи і питаня, які допомагають ся з всею силою порішення» [10, арк. 528].

На нараді 14 жовтня 1896 р. були присутніми 56 осіб, а ще 30 надіслали привітання учасникам і перепошення за відсутність. До організаційного комітету обрали 10 осіб і 5 помічників: І. Чапельський, крилошани Б. Пюрко, М. Подолинський, І. Гробельський, М. Світенький, префект духовної семінарії у Львові С. Юрик, Т. Барановський, нотар В. Левицький, В. Коцовський, О. Барвінський, помічниками були: співробітник архикатедрі у Львові Омелян Ваньо, професори семінарій у Львові Іван Бічай і В. Тисовський, професори гімназії у Львові Т. Грушкевич й І. Огоновський [10, арк. 531].

У «Споминах...» повністю наводиться статут новоутвореної партії, згідно з яким КРНС мав: «1) розбуджувати і піддержувати сьвідомість народну, ширити пізнанє і почутє прав горожанських, почувати про горожанські права взагалі як і про законні способи оборони в случаях нарушеня або перепони в свобіднім виконуваню сих прав. 2) ширити почутє справедливости, взаємної помочи і потреби стоваришень яко найважливіших способів до піднесеня добробуту і усуненя визиску. 3) дбати о зменшенє публичних тягарів. 4) дбати о переведенє в законодавстві справедливого розкладу податків і тягарів публичних. 5) дбати о улєкшенє набуваня, побільшуваня, упорядкованя і взагалі піднесеня селянських і міщанських господарств, ремесла і промислу» [10, арк. 534].

Досягти цього планувалося піднесенням освітнього рівня суспільства, його правової сьвідомості, проведенням віч і зборів щодо поточних політичних і економічних питань. Окремим параграфом у статуті йшлося про створення і поширення часопису [10, арк. 534].

Членом КРНС міг бути кожен повнолітній українець, який був громадянином Австро-Угорщини. Членів партії приймав та виключав виділ 2/3 голосів. Члени зобов'язувалися сплачувати партійні внески у розмірі 2 корон (селяни – 1 корону) [10, арк. 534–535].

Виділ КРНС, згідно зі статутом, складався з 10 членів, обраних на загальних зборах абсолютною більшістю голосів та 5 заступників. Виділ обирав зі свого складу голову товариства, його заступників, секретаря, касира та бібліотекаря. Саме виділ мав займатися усіма справами товариства, відповідно до статуту та ухвал загальних зборів, зокрема: скликати збори, з'їзди та віча, виконувати їх ухвали; розпоряджатися майном КРНС; приймати та виключати членів; вести протоколи засідань; контролювати редакційну політику офіційного друкованого органу партії [10, арк. 535]. Виділ скликався головою партії або його заступником щонайменше раз на два тижні. Ухвали виділу приймалися абсолютною більшістю голосів. Загальні збори скликалися виділом раз на рік. Виділ зобов'язувався скликати надзвичайні збори КРНС на вимогу щонайменше 30 його членів [10, арк. 536].

До повноважень загальних зборів входило: приймати до відома звіт виділу та оцінювати його діяльність за рік; обирати виділ та заступників, а також ревізійну комісію, що складалася з трьох осіб; давати рекомендації виділу щодо вирішення важливих справ; обговорювати важливі суспільно-політичні, просвітні та економічні питання й ухвалювати відповідні рішення; вносити зміни до статуту або ж розпустити партію. Для прийняття важливих рішень потрібна була присутність щонайменше 30 членів КРНС, що свідчить про його мало чисельність. На випадок розпуску КРНС, його майно, згідно зі статутом, переходило у власність Наукового товариства імені Шевченка [10, арк. 537].

КРНС чи не єдина українська партія Галичини, що підтримала політику «нової ери», яка передбачала тісну співпрацю з владою. У цьому контексті О. Барвінський наводить частину промови на згаданих зборах відомого громадського, культурного, економічного та політичного діяча, педагога, письменника, критика, директора Перемиської державної гімназії Г. Цеглинського. Зокрема, аналізуючи наслідки «нової ери», він відзначав, що кожна партія «шукає контакту з правительством, а в міру розросту своєї сили бажає стати правительственным (значить мати участь в кермуванні державою)» [10, арк. 541–542]. Окрім того, О. Барвінський у мемуарах проводить історичні паралелі кінця XIX ст. та 20-х рр. XX ст. Зокрема, характеризує те, що до складу президії католицького віча у Львові 1896 р. увійшли українці, О. Барвінський зазначає: «Се було можливо за Австрії, а в новітній Польщі не допускають укр. мови в прилюднім житті. Тодішня польська шляхта змагала, хоч не все щиро до порозуміння з Русинами, але відтак все польські загорільці захопили провід у свої руки і довели до такого гноблення, яке стає прямо безмежним» [10, арк. 399].

Заснування КРНС викликало ідеологічні дискусії у східногалицькому політикумі. «Діло», «Галичанин» та інша опозиційна преса розглядала КРНС та його лідерів як національних зрадників, що продалися полякам. Значна частина «Споминів...» присвячена спростуванню цих звинувачень. Окрім того, виділ «Народної ради» виключив із її членів осіб, зокрема о. М. Світенького, які підтримали створення КРНС з формулюванням за «злучене з людьми, що «ноторично нехтують програму, компромітують перед світом демократичну, свободолобиву та поступову ідею руско-українську або за своє протинародне поведене зістали виключені з Народної Ради» [10, арк. 545–546].

В. Коцовський, якого також виключили зі складу «Народної ради», проаналізувавши політичну ситуацію, зробив висновок, що «... переведене якого небудь порозуміння з теперішньою управою «Нар. Ради», а тим менше переведене такого порозуміння на загальних зборах, при прийнятті у нас тепер на жаль способом дискусії, сталося прямо неможливим» [10, арк. 551].

Цікавим було ставлення до новоутвореної партії українців Буковини, які у своїй більшості були православними. Попри те що КРНС виразно асоціювався з Греко-католицькою церквою (далі – ГКЦ), буковинці привітали його створення. Свою позицію вони висловили у часописі «Буковина»: «Ми, буков[инські] Русини, займаємо супроти того нового товариства політичного у Львові таке становище: Товариство се виразно зазначає у своїм статуті, що має дбати про руський нарід в Галичині; колиж так, то жоден православний Русин не має права дорікати сему галицькому товариству за его католицьку основу. Ціль же «Катол[кицько-] Русь[кого] нар[одного] Союза» така, що проти неї ніякий розумний Русин нічого не може мати, для того о скільки катол. Характер Союза не буде лягати в сфери інтересів правосл[авної] Церкви (а сего зовсім неможна побоюватися), о скільки Союз може бути певний нашої симпатії. Так само радо привіталиб ми реальну роботу львівської («Народної» Ради), колиб вона до якої розумної роботи була спосібна, як радо повитаємо реальну роботу сего Союза, коли він розвинеться і знекає прихильників. Буковинські Русини мають так багато спільного ґрунту з галиц[ькими] Русинами, що всякі заходи тих для скріплення сили народу можуть лише тішити нас і додавати нам віри в нашу роботу. А в тих

спільних змаганнях нам так само потрібна і корисна робота уніята як в православного чоловіка» [10, арк. 543].

Слід зазначити, що для нової політичної течії важливою була підтримка греко-католицької ієрархії. Ще напередодні утворення КРНС, у 1895 р., в очільників ГКЦ виникла ідея заснувати клерикальну партію [15]. Утворення КРНС у 1896 р. знайшло підтримку серед греко-католицьких ієрархів, зокрема у митрополита С. Сембратовича, який благословив його діяльність [10, арк. 528].

З метою популяризації новоутвореної партії серед духовенства С. Сембратович у грудні 1896 р. скликав з'їзд деканальних представників. Проте більшість священників не підтримали ідеї створення клерикальної партії [16]. Позицію опонентів заснування КРНС на цих зборах висловив парох с. Закомар'я Золочівського повіту о. Данило Танячкевич. Він зазначав, що духовенство вважає новостворений союз пропольською силою, яка використовує марку католицької лише заради прикриття своєї суті й залучення якнайбільшої кількості священників [17, с. 68].

Для висловлення позиції кліру учасники зборів обрали комісію у складі 15 осіб – по 5 із кожної єпархії. Результатом її роботи стала «Резолюція делегатів русько-католицького Духовенства всіх трьох єпархій в Галичині». У документі зазначалося, що створення КРНС не принесе користі ні церкві, ні її відносинам із громадськістю [17, арк. 68].

У «Споминах...» детально охарактеризовано парламентську діяльність представників КРНС. Зокрема, подано доповідь О. Барвінського на засіданні бюджетної комісії у Віденському парламенті 5 грудня 1896 р. У ній він окрім економічних вимог наголошував на національному питанні. Зокрема, він підняв питання рівноправності української та польської мов у судочинстві [11, арк. 580–581]. Окрім того, О. Барвінський виступав за збільшення кафедр з українською мовою викладання у Львівському університеті та відкриття більшої кількості україномовних шкіл та гімназій [11, арк. 582].

Слід зазначити, що мовне питання займало одне з провідних місць у діяльності християнських суспільників: «Національна ідея воплотила ся передовсім в живій народній мові, що явила ся найголовнішою і найвиразнішою прикметою народності» [18].

Проблема становлення та збереження власного друкованого органу у розглянутий період стояла доволі жорстко стояла перед християнськими суспільниками. Періодика була основним інструментом політичної пропаганди, і тому їх лідерам необхідно було мати авторитетне видання, в той же час доступне широким народним масам в фінансовому та інтелектуальному аспектах. З цією метою засновано часопис «Руслан», перше число якого з'явилося друком 1 січня 1897 р. О. Барвінський пропонував назвати нове видання – «Руслан», іменем, яке «взяв собі пок[і]йний» Маркіян, щоби трудитися для руського народу в Галичині» [11, арк. 589].

У «Споминах...» О. Барвінський визначив основну мету заснування часопису: «Будити й поглиблювати серед нашої суспільности національну свідомість, охоту до народньої організації і праці на всіх царинах нашого життя, давати певні і докладні інформації про всякі справи а тим самим простувати баламуцтва так щедро розсівані ворожими нашої українській ідеї часописами» [11, арк. 610]. Основним завданням часопису, на думку очільника християнських суспільників, було подання низки програмних статей, за якими читач мав скласти уявлення про мету, напрями, функції видання, а також зрозуміти потребу створення КРНС, статутні завдання й прагнення «сего товариства і тим способом промостити ему дорогу в руській суспільности» [11, арк. 588]. Слід зазначити, що завдяки організаторським здібностям О. Барвінського до роботи у «Руслані» залучалися визначні галицькі громадсько-політичні діячі, письменники, науковці та педагоги.

Таким чином, дослідження мемуарів О. Барвінського дає чимало інформації до історії українського суспільно-християнського руху в Галичині на межі XIX–XX ст. Насамперед, знаходимо цікаву інформацію щодо ідейних основ КРНС, його організаційне оформлення. Окремо варто зазначити, що у мемуарах значне місце посідає інформація щодо ідеологічних дискусій у галицькому політикумі щодо заснування цієї політичної сили.

Публікація та наукове опрацювання неопублікованої мемуарної спадщини О. Барвінського надасть можливість зрозуміти складні політичні перипетії не лише Галичини та України, але й Австрії, Боснії, Німеччини, Польщі, Угорщини, Сербії, Словаччини, Словенії, Хорватії, Чехії.

Список використаних джерел

1. Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський. – Львів: Наклад Якова Оренштайна з Коломиї, 1912. – Ч. 1: Образки з громадського і письменного розвитку Русинів в 60-х рр. XIX ст. з додатком переписки Ст. Новаковича, М. Лисенка і П. Куліша. – 336 с. 2. Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський. – Львів: Накладом Якова Оренштайна з Коломиї, 1913. – Ч. 2: Образки з громадського і письменного розвитку Русинів від 1871–1888 рр. з додатком споминів про М. Лисенка. – 406 с. 3. Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський / Упор. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич. – К.: Смолоскип, 2004. – 528 с. 4. Барвінський О. Спомини з мого життя. Том другий. Частина третя та четверта / Упор. А. Шацька; коментар Б. Янишина; ред. Л. Винар, М. Жулинський / О. Барвінський. – К.: ВД «Стилос», 2010. – 1120 с. 5. Чорновол І.

Неопублікована частина мемуарів Олександра Барвінського / І. Чорновол // Україна в минулому. – Випуск IV. – Львів, 1993. – С.149–162. 6. Чорновол І. Видатні особистості австрійського райхсрату і галицького сейму у «Споминах з мого життя» Олександра Барвінського / І. Чорновол // Молода нація, 2000. – №.3. – С.224–239. 7. Чорновол І. Іван Франко в «Споминах з мого життя» Олександра Барвінського / І. Чорновол // Молода нація, 2003. – №.1. – С.34–71. 8. Чорновол І. «Влада для всіх вірних». Митрополит Андрей Шептицький у спогадах Олександра Барвінського [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://risu.org.ua/page.php?lang=ua&path=exclusive/&name=events_people&id=60632&alias=#_ftn10. 9. Романюк С. До історії створення часопису «Руслан» (1897–1914 рр.) (за рукописною спадщиною О. Барвінського) // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2004. – Вип. 12. – С. 50–57. 10. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі – ВР ІЛ), ф. 135, од. зб. 32, 6 часть, зошит 32. 11. ВР ІЛ, ф. 135, од. зб. 33, 6 часть, зошит 33. 12. Повне зібрання творів, архів, студії / В. К. Липинський; голов. ред. Я. Пеленський; Східноєвроп. дослід. ін-т ім. В. К. Липинського (США), Ін-т європ. дослідж. НАН України. – К. : Смолоскип, 2003. – Т. 1: Листування. (А–Ж) / ред. Р. Залуцький, Х. Пеленська. – [Б. м.]: [б.в.], 2003. – 959 с.: портр. – (Серія «Архів»). 13. Євшан М. Критика; Літературознавство; Естетика / Упор. Н. Шумило / М. Євшан. – К., 1998. – 658 с. 14. Чорновол І. Тягар прагматизму, або Олександр Барвінський у світлі сучасності / І. Чорновол // Олександр Барвінський. Спомини з мого життя. – Ч. 1 і 2. – Київ, 2004. – С. 17–35. 15. Руска праса і партія «клерикальна» // Душпастир. – 11 лютого 1895. 16. Про недавній зїзд відпоручників деканальних. // Руслан. – 1897. – 20 січня. 17. Пастушенко Т. Греко-католицький парафіяльний священик кінця XIX ст.: між релігійним покликанням та політикою / Т. Пастушенко // «Українська Греко-Католицька Церква в історії та сучасних процесах розвитку українського суспільства (до 420-ліття укладення Берестейської унії, 70-ліття Львівського «псевдособору» 1946 р.): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 21–22 квітня 2016 р.) / За заг. ред. д. істор. н. Е. Бистрицької (гол. ред.), д. філос. н. А. Колодного, д. філос. н. П. Яроцького. – Тернопіль-Київ: Вектор, 2016. – С. 66–71. 18. Русини в XIX столітті // Руслан. – 1900. – Ч. 2, 4, 11, 12.

Андрей Клиш

ОСНОВАНИЯ КАТОЛИЧЕСКОГО РУССКО-НАРОДНОГО СОЮЗА В «ВОСПОМИНАНИЯХ ИЗ МОЕЙ ЖИЗНИ» АЛЕКСАНДРА БАРВИНСКОГО

Проанализированы неопубликованные воспоминания А. Барвинского по учреждению Католического русско-народного союза в 1896 г. Исследованы идейные основы и основные направления деятельности партии на фоне общественно-политической ситуации в Галичине конца XIX в.

Ключевые слова: А. Барвинский, Католический русско-народный союз, мемуары, Галичина, общественно-политическая мысль.

Andriy Klish

ESTABLISHING RUTHENIAN CATHOLIC PEOPLE'S UNION IN «MEMOIRS OF MY LIFE» OLEXANDER BARVINS'KYI

Analyzed unpublished memoirs by O. Barvins'kyi establishing a Russian-Catholic People's Union in 1896. Investigated the ideological principles and guidelines of the party against the backdrop of the socio-political situation in Galychyna late 19th century.

Key words: O. Barvins'kyi, Ruthenian Catholic People's Union, memoirs, Galychyna, socio-political thought.